

ŞAMANİZM'DE HASTALIK KAVRAMI VE TEDAVİ YAKLAŞIMLARI

Concepts of Disease and Therapeutic Approaches in Shamanism

Müge Demir¹

¹Öğr. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD

ÖZ

Kökeni çok eski tarihlere uzandığı düşünülen ve dünyanın pek çok bölgesinde varlığını sürdüren Şamanizm evreni ve yaşamı anlamlandırmak üzere oluşturulmuş büyük bir sistemdir. Şamanizm'de dünyada meydana gelen iklimsel, ekonomik ve biyolojik tüm sorunlar ruhlar dünyasının müdahalesi olarak açıklanır. Bu bağlamda sağlık ve hastalık kavramları da ruhlarla bağlantılıdır.

Makalenin giriş bölümünde çok kısa olarak Şamanizm hakkında genel bilgi verilip, tartışmalı konu başlıklarına değinilecektir. Daha sonra hastalık kavramı, nedenleri ile birlikte tedavi yaklaşımlarından bahsedilecektir. Bu makalenin temel amacı Şamanizm'in Anadolu'daki yansımaları doğrultusunda, varlığını hala sürdürdüğü gerçeğinden hareketle, bilimsel dayanakları olmadığı için ciddiye alınmayan, aynı zamanda hastanın istismarına ve zarar görmesine neden olacak uygulamaların kökenlerinin ne denli kadim olduğunu vurgulamaktır. Halk hekimliği içinde yaşayan Şamanizm'in uzantısı bu tür uygulamaların kadim köklerini ortaya koymak, anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca hastaya zarar verebilecek nitelikte olan uygulamaların ayıklanması mümkün olabilecektir. Hastasını anlayan hekim ile hastası arasında güven ilişkisi daha kolay kurulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm; Tıp Tarihi; Geleneksel Tıp; Hastalık.

ABSTRACT

Shamanism, which is thought to have its origin in ancient history and which continues its existence in many regions around the world is a system formed with the purpose of explaining the meaning of the universe and the life. In shamanism, all environmental, economic and biological problems occurring in the world are explained as the interference of the spiritual world. In this regard, concepts of health and illness are connected to the spirits as well.

In the introduction chapter of the article, an outline of shamanism will be given briefly and contradictive topics will be mentioned. Afterwards, concept of health and disease and treatment approaches will be discussed with the reasons. Main purpose of this article is to emphasize how ancient the roots of the therapeutic applications which are not taken seriously as they have no scientific basis and which would cause the patient to be exploited and to get harmed are, considering the fact that shamanism still continues its existence in accordance with its reflections in Anatolia. Revealing the ancient roots of such therapeutic applications which are the extensions of shamanism living within folk medicine would make it easier to understand them. Furthermore, it would be possible to sort out the applications which might have the characteristics of damaging the patient. It will be easier to establish a trust relationship between the physicians who understand their patients and their patients.

Keywords: Shamanism; History of Medicine; Traditional Medicine; Disease.

Lokman Hekim Dergisi, 2016;6(1):19-24

Geliş Tarihi - Received: 08.10.2015; Kabul Tarihi - Accepted: 27.11.2015

İletişim - Correspondence Author: Müge Demir, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD, Hacettepe University School of Medicine, Department of History of Medicine and Ethics, Rektörlük Binası Asma Kat Sıhhiye Ankara - Türkiye

mdemir@hacettepe.edu.tr

ŞAMANİZM VE ŞAMANLAR

Şamanizm’in kökeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak arkeolojik kazılarda bulunan mezar objelerinin bilimsel değerlendirilmeleri Şamanizm’in çok eski tarihlere geri gittiğini düşündürmektedir.¹ Dolni Věstonice’de yapılan kazılarda ortaya çıkartılan üçlü mezardaki bir erkek iskeletinin yanında bulunan mezar objeleri bu şahsın şaman^{1*} olduğunu göstermektedir.² Objelerin 24.000-29.000 senelik oldukları bilimsel olarak ispatlanmıştır.²

Ayrıca şu anda geçerli olan teorilere göre 21.000 sene önce en şiddetli zamanını yaşayan ve 10.000 sene kadar önce sona eren en son buz devrinde Bering Boğazının donması sonucu Türk Moğol ırklarının Asya Kitası’ndan gelip Amerika Kitası’ndaki ilk insan popülasyonunu oluşturdukları kabul edilmektedir. Bu göç esnasında Türk-Moğol ırkları örf ve adetlerini beraberlerinde taşıyarak şamanlığa yeni yurtlarında devam etmişler, inançlarının yenedünyada yerleşmesini sağlamışlardır.²

Binlerce sene Avrupa ve Asya kıtalarındaki gelişmelerden uzak kalan Paleo-indians (İlk Kızılderililer) inançlarını değiştirmemişlerdir. Bu yüzden Amerikan Kızılderilileri arasında Şamanlık çok yaygındır.² Bazı bilim adamları ise mağara resimlerinde Şamanlığın izlerinin bulunduğunu öne sürmektedirler. Bu bulgulara göre Şamanlığın ortaya çıkışı ve uygulanışı on binlerce sene öncesine gitmektedir.³ Bunun yanı sıra antik çağa ait duvar resimleri ve yazılarında, yaradılışla ilgili hikâyelerde şaman benzeri figürler görülmektedir.³

Dünyanın pek çok bölgesinde kendini gösteren Şamanizm, yaşamı anlamlandırmak, olayları kontrol altına almak için insan tarafından oluşturulmuş büyük bir sistemdir. Şamanizm’de insan ve tanrılar arasında özel bir bağ vardır; insan beden ve ruhtan oluşmuştur. İnsanoğlu gibi içinde yaşanan ortam da *gündelik* ve *kutsal* olmak üzere iki dünyadan oluşmaktadır.⁴

Şamanizm üzerinden yürütülen önemli tartışmalardan biri Şamanizm’in din olup olmadığı konusudur.²⁻⁴ Türk Dil Kurumu “din” kelimesinin sözlük anlamını: “*Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum*” olarak vermektedir.⁵

Bu bağlamda, Pratt Şamanizm’in bir ideoloji, din veya inanç sistemi olmadığını, sadece şaman uygulamaları ve aktivitelerini içeren yaşamı anlama çabası olduğu yönünde görüş bildirmektedir.³ Bazı araştırmacılar ise zaten dinin inanç doğrultusunda eyleme geçme ve evreni anlamlandırma çabası olduğunu söyleyerek Şamanizm’in aslında bir din olduğunu savunmaktadır.⁴ Kendisi dinler tarihçisi olan Mircea Eliade, Şamanizm’in bir anlamda din olduğunu belirtmektedir.⁶ Bir Türkolog olan Jean Paul Roux ise dinin Şamanizm’den daha geniş kapsamlı bir yapısı olduğunu, bu nedenle Şamanizm’in bir ritüeller pratiği olduğunu ifade etmektedir.⁷

Şaman toplumun fiziki ve manevi sağlığını korumak için ruhu tedavi eder, hastalığı önlemeye çalışır, avın bol olmasını sağlar ve belayı uzak tutmaya çalışır.⁸ Şamanlar toplumsal açıdan kendini kabul ettirmiş, istek üzerine öteki dünyayla iletişim kuran kişilerdir. Güçlerini yardımcı ruhları çağırıp kullanarak ya da kendi ruhlarını öteki dünyaya göndererek kullanırlar.⁴ Şamanlar, tedavi sırasında kendilerine yardımcı olması için ruhları çağırarak amacıyla davul, kopuz, kamçı, su gibi araçlar kullanmaktadırlar.⁸ Kuramsal olarak kendi çıkarları için harekete geçmez, toplumsal olaylarda yer alırlar. Ancak “şaman” adı büyücü, sağaltıcı, sihirbaz, kâhin gibi farklı kavramların bütünü için kullanılmaktadır. Bu geniş kullanımın zaman zaman karışıklığa yol açtığı da görülmektedir.⁴ Şamanlar ruhlarını fiziksel dünyadan ayırarak ruhlar âlemine geçebilmesi, diğer ruhlarla iletişim kurabilmesi ile diğer sağaltıcılardan ayrılmaktadır. Pek çok Şaman kültüründe bitkiler, masaj veya akupunktur gibi fiziksel yöntemlerle sağaltım yapanlar bulunmaktadır.³ İslam öncesi Orta Asya Türk topluluklarında bu gibi fiziksel yöntemlerle tedavi edenlere “otacı, emçi, Atasagun” gibi isimler verilmektedir.⁹

^{1*} Şamanın kelime anlamı gelecekte haber veren, büyü yapan, ruhlarla ilişkiler kurarak hastalıkları iyi ettiğine inanılan din adamı olarak kabul edilebilir. 18. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupalı bilim insanlarının kabul ettiği şaman terimi Kuzey Sibirya’da Tonguzlar’dan gelmektedir. Türk kavimlerinde Şaman yerine Kam kelimesi kullanılır Ayrıca değişik Türk Boyları “Kam” yerine Bakşı, Arbacı, Oyun, Udagan, Yum gibi kelimeler de kullanmışlardır. [İnan A. Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar. 8. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu -Türk Tarih Kurumu Yayınları (VII. Dizi—Sa. 277) Üç S Basım Ltd. Şti; 2015. S. 72-75]

Şaman olmak için üç yol bulunmaktadır: Birinci yol kendiliğinden tanrısal olarak, ikinci yol etkin bir arayış sonucunda, üçüncüsü ise miras yoluyla gerçekleşir.⁴ Bu üç yol bazı topluluklarda bir arada görülebilir. Birinci yol; şaman olmaya yönelik bireysel istek üzerinden şekillenmektedir. Kendiliğinden seçimin, Şamanizm'in doğrudan iktidara bağlı olmadığı toplumda gözlemlendiği belirtilmektedir.⁴ Kolombiya'daki Guajiro yerlileri kendiliğinden şaman olarak seçilen toplumlara örnek olarak gösterilmektedir. Miras yoluyla, atadan gelen Şamanizm'in ise hiyerarşik topluluklarda görüldüğü belirtilmektedir. Bazı Sibiryalı klanlarında şaman öldüğünde yerine, ona yardımcı olan erkek torunu geçer.⁴ Toplumda yer alan kişinin Şamanlığa geçişi çoğu zaman rüyalar, hastalıklar, bazı yiyecekleri sindirememesi, garip tutumlar veya tuhaf karşılaşmalar gibi işaretlerin birikmesi ile gözlemlenmektedir.⁴ Kendiliğinden seçimde ise kişi yukarıda bahsi geçen işaretleri arayıp, toplamaktadır. İşaretlere ulaşmak için gerekirse diyet yapmakta veya kendini yaralamaktadır.⁴ Miras yoluyla geçişlerde ise kişinin mutlaka Şaman soyundan gelmesi gerekmektedir.⁴ Görüldüğü üzere Şamanizm uygulamaları aslında toplumun gereksinimleri üzerinden şekillenmektedir.

Şamanın görevlerine bakıldığında; hastaları iyileştirmek, ölen kişinin ruhunu öteki dünyaya götürmek, kısırlığı tedavi etmek, geleceği görmek, evi, hayvanları kötü ruhlardan temizlemek, mevsim ritüellerini düzenlemek sayılabilir.⁸ Eliade, Şamanizm'de bir diğer görev olarak sayılan kurban sunmanın, kurban ritüelinin aslında manevi yanını temsil etmesi nedeniyle önemli olduğunu; kurban sunan ayrı toplumsal yapıların olmasına rağmen Şamanların kurbanın doğru yere gitmesi için ruhlara rehberlik etmek amacıyla sürecin içinde yer aldıklarını belirtmektedir.⁶

Şamanlar üzerinde yapılan bir diğer tartışma ise şamanların aslında kadın mı, erkek mi olduklarıdır. Fuzuli Bayat, ilk şamanların aslında kadın olduklarını, zamanla erkeklerin bu iktidar alanını ellerine geçirdiklerini ifade etmektedir. Bu görüşünü kelimelerin kökeni, şamanların kıyafetleri, uygulamaları ile desteklemektedir.⁸ Perrin ise, evrimci yazarların şamanların erkek kökenli olduğunu söylediklerini belirtmektedir.⁴ Bu görüşü destekleyen araştırmacılar toplumlarda temel etkinliğin av olduğunu, avlanmanın ise tipik bir erkek etkinliği olduğunu söylemektedirler. Avcı topluluklarda av ve hastalık arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Avlanan hayvanların bir kısmı, ruhların öç almalarını engellemek için kurban olarak ruhlara sunulmaktadır. Bu sayede hastalıktan ve ölümden korunulduğuna inanılmaktadır. Bu bağlamda genelde kadın şamanların hastalıkları tedavi etmede, erkek şamanların avla ilgili problemleri çözmede uzmanlaştığı düşünülmektedir.⁴

HASTALIK NEDENLERİ VE ŞAMAN UYGULAMALARI

Tıp tarihçisi Paul Dipgen "Dünya üzerinde hayat başladığından beri hastalıklarda ortaya çıkmıştır" demektedir.² Tıp tarihçilerine göre insanlığın yaptığı ilk tıbbi müdahaleler cerrahi ve doğum olaylarıdır.² Dâhili hastalıklar ortaya çıkınca o zaman insanları bu hastalıkların sebebini anlayamamışlar ve sebep olarak ruhları göstermişlerdir. Bu teşhisten ve düşünceden yola çıkan insanlar insan ruhunun bir demon (kötü ruh) tarafından çalındığına veya esir alındığına inanmışlardır. Hastayı iyi edebilmek için çalınan ruhun tekrar sahibine geri dönmesi gerekmektedir.²

Şaman uygulamalarında dünyada gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç kozmos düzeyi olduğu düşünülmektedir.⁶ Kuzey Asya halklarında insanın 3-7 adet canı olduğuna inanılmaktadır. Bir insan ölünce üç kozmos düzeyine, üç canı ayrılmakta, biri cesedin yanında kalmakta, ikincisi gölgeler diyarına gitmekte, üçüncüsü de göğe çıkmaktadır. Hastalananlarda ise Şaman, hastanın kaçan ya da çalınan ruhunu her yerde arar, hiçbir yerde bulunmazsa can Erlik'in (yeraltında) tutsağıdır ve Şaman onu gölgeler diyarında arar. Hastanın canı kötü ruh tarafından çalındığı halde bu ruh yeraltı âleminde değil göğün en yüksek katlarında kovalanır. Şamanın, hastanın canını kötü ruhların neden olduğu kirlenmeden temizlemek için göğe götürdüğü düşünülmektedir.⁶

İklimsel, ekonomik ve biyolojik tüm sorunlar aslında öteki dünyadan gelen müdahalelerin sonucudur. Bu bakış açısı ile Şamanlar eksiklik ya da fazlalığı, hastalık nedeni olarak düşünmektedirler. Hastalığa neden olan eksiklik, ruhun kaçması, bozulması, değişime uğraması olabilmektedir. Hastalığa neden olan fazlalık ise bedene kötü, hastalık yapan ruhun girmesi olarak nitelendirilmektedir.^{4,6}

Altay Sayan Türklerinde ve Yakutlarda kötü ruhlar tarafından, insandan çalınan kut, insanı hasta etmekte, halsiz düşürmekte, asabiyete neden olmaktadır.⁸ Şaman toplumlarında bitkisel droglar gibi olağan tedavi yöntemleri ile tedavi edilemeyen hastalıklar şamana getirilir. Temel olarak geç getirilmediği sürece iyi bir gözlemci olan şamanlar, tedavi sürecini uzun zamana da yayarak her hastalığı iyileştirebilirler. Ancak yine de iyi- kötü şaman ayrımı da yapılmaktadır. Burada bahsi geçen Şamanın görevini yerine getirmedeki başarısıdır.⁴ Bir tür uzmanlaşma sayılabilen ak ve kara şaman olarak geçen sınıflandırma ile karıştırmamak gerekir. Ak ve kara şaman ayrımı her toplulukta net olmasa da Burtay’larda tanrılarla ilişkili olan “ak şaman”, ruhlarla ilişkili olan “kara şaman”dır.⁶

ŞAMANLIKTA TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Şamanizm’de hastalık kavramının açıklanma biçiminin, tedavi yöntemlerinin belirlenmesinde temel olduğu düşünüldüğünden, tedavi için kullanılan araçlar örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

İyileştirme işleminde üç temel yapı vardır; şaman, hasta ve seyirciler. Seyirciler şamanların kamusal bir görevi yerine getirdiğinin işareti olarak görülebilir.⁸ Tedavinin bitiminde tüm topluluk bir araya getirilir, hastanın iyileştiği ilan edilir. Müzik ve dans ile kutlama yapılır.⁴ Bu ritüel sağaltım işleminin önemli bir parçasıdır.

Şamanların hastalıkları tedavi ederken temel dayanakları evrendeki her şeyin bir ruhu olduğu inancıdır. Tedavide temel amaç kötü ruhların insanlara verdiği zararı önlemektir.⁸ Bu hastalık kuramı doğrultusunda tedavi, ruhun geri dönüşümünü sağlama ve/veya hastalık yapanı emip beden dışına atma şeklinde görülmektedir. Bazı şaman toplumlarında acıyan kısım emilir, vücuda masaj yapılır.⁴

Tedavi aşamasında ruhlarla iletişime geçmek için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Orta ve Kuzey Asya’da yaşayan Ugor kavimlerinde ritüel uykuya başvurma adeti bu araçlardan bir tanesidir. Ugor kavimlerinden biri olan Tremyugan’ların şamanı bir sağaltıma çağrıldığında davul, gitar, kopuz çalmaya başlar, transa girinceye kadar buna devam eder. Ruhu bedenden ayrılır, hastanın canını arar. Esrimesinden uyanıp kendine geldiğinde hastanın canını avucunda kapalı tutar, sağ kulağından tekrar bedenine sokar. Mantar “zehirlenmesi” yoluyla esrime bütün Sibiry’a da bilinen bir yöntemdir. Bununla birlikte başka bölgelerde uyuşturucu ve tütün kullanıldığı bilinmektedir.⁶ Tabipler, otacılar, emciler bitkileri hasta organı iyileştirmek için kullanırken, şamanlar ise bitkileri ruhu iyileştirmek için kullanmaktadır.⁸ Ruhlarla iletişime geçebilmek için müzik aletleri, sanrı yapıcı bitkisel ürün kullanma diğer araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Korkutma

Temel amaç kötü ruhu bedenden uzaklaştırmak olduğundan tedavi sırasında kullanılan bir diğer yöntem korkutmadır. Kadın şamanlar ruhu korkutup kaçırmak için aniden cinsel organlarını gösterirler. Kadın şamanların hastayı tedavi etmek için çıplak kamlık yaptığı bilinmektedir.^{6,8} Şamanın tedavi sırasında titreme ile sarsılma, dans etme, ateşle iyileştirme (şamanın bedeninden çıkan ateş hastayı sarar ve iyileştirir), bedenden kut çalınmışsa hayvan kurban etme, bedene kötü ruh girmişse, bu ruhu başka bir şeye (hayvan, hayvan iskeleti, cansız nesnelere gibi) göçürme gibi yöntemler kullandığı da görülmektedir.⁸

Kurban Verme

Kötü ruhlardan kurtulmak için kurban verme sık kullanılan bir diğer yöntemdir.⁶ Bu kurban kanlı veya kansız olabilmektedir. At en önemli kurbanlardandır. Kurban edilen atların renklerine göre, iyi geldiği hastalıklar değişmektedir. Gök at baş hastalıkları, boz at karın ve göğüs hastalıkları, doru at verem, sarımtırak atlar da romatizma için kurban edilmektedir. Bir diğer kurban da kansız kurbanlardır. Saçı (topluluğun kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve kutlu saydığı nimetlerden biridir; bu süt, kımız, yağ, buğday, darı, şarap, para olabilir) ağaçlara ya da şaman davuluna bağlanan bez parçaları, kımız serpme gibi törenler kansız kurbanlar olarak kabul edilmektedir. Evlenme töreninde saçları olarak para, buğday, darı saçmak gibi adetler günümüzde hala devam etmektedir.¹⁰

Çeşitli Yöntemler

Bazı topluluklarda özel yöntemler de kullanılabilir. Sibiryaya Tunguz şamanının hamilelikte sorun yaşanmaması için embriyonun ruhunu ele geçirip saklaması, Desana şamanlarında hastalığa neden olan katmanın şaman tarafından yırtılıp atılması amacıyla kemirici hayvanların ruhlarından yardım alması gibi örnekler verilebilir.⁴ Kısırlığın nedeni olarak, dirilerin ölümlere karşı görevlerini unuttukları zaman, ölümlerin onlara yeni ruh göndermeyi kestiği düşünülmektedir. Bunun sonucunda kadınlar doğurmaz olur. Şaman gölgeler diyarına giderek, ölümleri razı etmeye çalışır. Ruhları ikna edemezse bir can çalıp zorla bir kadının bedenine sokar. Fakat bu yolla doğan çocuk uzun yaşamaz ruhların geldiği yere dönmekte acele eder.

Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Şamanlar sadece tedavi edici değil, koruyucu sağlık hizmeti de üretirler. Şamanların salgın hastalıkları engellemek için koruyucu tedbirler aldığı, topluluğa ait toprakların sınırlarına koruma amaçlı yardımcı ruhları çağırdığı görülmektedir. Bazı toplumlarda şaman savaş sırasında, tedavi ettiği kötülükleri ve hastalıkları düşman için yeniden üretir.⁴

ŞAMANLIK ÜCRETİ

Son olarak verilen bu hizmetlerin bir karşılığı olup olmadığı meselesidir. Şaman verdiği hizmetlerin karşılığında gelir getiren şeyler alabilir. Şamanların statülerini korumak için bir şey kabul etmediklerini ve yoksullaştıklarını belirten araştırmacılar olduğu gibi, tam tersine açgözlülükleri nedeniyle toplumda adı kötüye çıkmış şamanların olduğu da belirtilmektedir. Bir Türk-Altay atasözünde "sürü hastalanırsa köpek semirir, insan hastalanırsa şaman semirir" denmektedir.⁴

ŞAMANİZM'İN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Şamanların seçilme yöntemlerine günümüz bakış açısıyla bakıldığında bu bireylerin epilepsi veya şizofreni hastaları olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır.¹¹ Bu sonuçlar şamanların aslında en naif biçimiyle hasta olduklarını, en uç düzeyde şarlatan olduklarını düşündürmektedir. Ancak çok uzun zamandır insanların evrenle ilişkilerini düzenleyen Şamanizm'in bu bilimsel yaklaşım sayesinde ortadan kaybolduğunu düşünmek uygun görünmemektedir. Orta Asya'daki şamanların, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra Anadolu'da Alevi-Bektaşî dedeleri olarak rollerinin devam etmekte olduğu ifade edilmektedir.¹² Aynı şekilde İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde görülen ilk dervişler aynen bir şaman gibi istedikleri zaman bir hayvan veya kuş şekline girebilmektedir. Buna "donuna girmek" denilmektedir.¹³ Ayrıca Anadolu'da sağaltım hizmeti veren kadınların kadın şamanların devamı olduğu da düşünülmektedir.⁷

Şaman uygulamalarının günümüzde varlığını sürdürdüğüne dair, Türk halk hekimliği çalışmalarının sonuçları kanıt olarak kullanılabilir.¹⁴⁻¹⁶ Günümüzde Anadolu'da hastalıkları doğaüstü güçlerle tedavi ettiğine inanılan kimselere ocak veya ocaklı denmektedir. Ocaklar, belli hastalıkların bir kişi veya onun sembolik olarak yeteneğini devrettiği (el verdiği) kişi tarafından iyileştirildiği ev ya da ailedir.¹⁵ Halk bilimciler, İslamiyet'in kabulünden sonra şamanların toplumsal etkilerinin din adamlarına, hekimliklerinin de ocaklılara devredildiğini düşünmektedir. Tedavi için kullanılan yöntemlerden göçürmenin, ateşle tedavinin ve daha pek çok uygulamanın şaman uygulamalarına benzer olduğu, ocak devamının anneden kıza, babadan oğula ya da yetenekli görülen akraba olmayan birine geçirilmesinin (el verme) şaman seçilme ritüellerine çok benzediği belirtilerek bu görüş desteklenmektedir.^{15,16} Şamanların yardımcı ruhları hayvan ve bitki dünyasından gelebilmektedir.⁴ Yozgat yöresinde ocaklarla ilgili yapılan yüksek lisans tezinde ocaklı olmada dikkat çeken yöntemlerden birinin hastalığın tedavisinde kullanılan hayvan ile ocaklı olma ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Bu ilişkiye göre, tedavide adı geçen hayvan yakalanıp, ocaklısına getirilmektedir.¹⁷

Günümüz geleneksel tedavi yöntemlerinin zaman, fiziksel mekân, din ve kültür gibi etkilere bağlı olarak değişmesi beklense de, bazı özelliklerinin değişmeden kaldığı gözlenmektedir. Geleneksel yöntemlerde hastalık kavramının kötü ruhların insan ruhunu çalması ya da insanın içine kötü ruhun girmesi olarak açıklanması, buna bağlı olarak tedavi yöntemlerinin hastalığı bir başka varlığa/nesneye aktarmak, kötü ruhu insandan uzaklaştırmak üzerine odaklanması bunun bir işaretidir.¹⁴

SONUÇ

Şamanların toplumsal rollerinin bir bölümünü oluşturan sağaltım hizmeti, Şamanizm’i tıp tarihinin ilgi alanına sokmaktadır. Bu bağlamda evreni anlamlandırmak için kurulan sistemler, sağlık-hastalık ilişkisini de doğal olarak tanımlamayı beraberinde getirmektedir. Halk hekimliği çalışmaları ile net olarak ortaya konduğu üzere Şamanizm, günümüzde halen etkisini sürdüren bu uygulamalarla yaşamın içindedir. Bilimsel olarak geçerli olmayan ancak hastaların itibar ettiği, istismara açık, hastaya zarar verebilecek bazı halk hekimliği uygulamalarının sağlık profesyonellerince görmezden gelindiği de ortadadır. Ancak bu uygulamaların kadim köklerini ortaya koymak, anlaşılmasını kolaylaştıracak ve bunların hastalara zarar vermeyecek şekilde dönüştürülmelerine olanak sağlayacaktır. Ayrıca hastaya zarar verebilecek nitelikte olanların ayıklanmasını, hekim-hasta arasında kurulacak güven ilişkisi bağlamında hastaların bu tür zarar verebilecek uygulamalardan korunması da gündeme gelecektir.

BİLGİ: Bu makale IX. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri’nde (10-13 Haziran 2015 Malatya) aynı başlıkla sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Araştırmayı destekleyen herhangi bir kurum veya kuruluş bulunmamaktadır. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR: Bu makalenin hazırlanmasında büyük yardımları olan ve emeği geçen Sayın Dr. Engin Çoruh’a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

1. Hoppal M. Avrasya’da Şamanlar. 2. Baskı. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları; 2014. s: 63-71.
2. Çoruh E. Schamanen- Seldschuken- Osmanen- Gülhane und Haydarpaşa Vorund Frühgeschichte der Türkischen Hochschulmedizinunterbesonderen Berücksichtigungdes Bonner Chirurgen Robert Rieder Pascha [doktora tezi]. Bavyera: Julius- Maximillians Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi; 2009. s: 2-9.
3. Pratt C. An Encyclopedia of Shamanism. 1. Ed.New York: The Rosen Publishing Group; 2007. s: vi-xxv.
4. Perrin M. Şamanizm. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları; 2013. s:12-93.
5. T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu- Türk Dil Kurumu; TDK [güncelleme 05.01.2012; erişim tarihi: 02.03.2015]. Link: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts.
6. Eliade M. Şamanizm. 3. Baskı. Ankara: İmge Yayınevi; 2014. s: 17-325.
7. RouxJP. Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm. 1. Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi; 1999. s: 28.
8. Bayat F. Türk Kültüründe Kadın Şaman. 1. Baskı. Ankara: Ötüken Neşriyat; 2010. s: 21-169.
9. Bayat AH.Tıp Tarihi. 1. Baskı. İzmir: Sade Matbaa; 2003. s: 203.
10. Gömeç Ş. Şamanizm ve Eski Türk Dini. 2. Baskı. Ankara: Berikan Yayınevi; 2011. s: 61-66.
11. İzgi C. Şamanizm. Lokman Hekim Journal. 2012;2(1): 31-38.
12. Şener C. Şamanizm Türkler’in İslamiyet’ten Önceki Dini. 14. Baskı. İstanbul: Etik Yayınları; 2010. s:128-145.
13. Ögel B. Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I. Cilt. 6. Baskı.Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları (VII. Dizi-sayı 1025); 2014.s: 34.
14. Çavdar CA. Günümüz Türk Halk Hekimliğinde İslâm Öncesi Türk Tıbbının İzleri. I. Türk Tıp Tarihi Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler;198817-19 Şubat; İstanbul, Türkiye. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları (VII. Dizi—Sa. 131) Türk Tarih Kurumu Basımevi; 1992. s: 309-313.
15. Öngel G. Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar [Yüksek Lisans Tezi].Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı; 1997. s: 73-77.
16. Işık A. Türk Kültüründe Ateş ve Ocak ile İlgili İnanışlar[yüksek lisans tezi]. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalı; 2004. s: 81-84.
17. Uyar A. Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları [Yüksek Lisans Tezi].Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; 2013. s: 77-78.